

ENTONIJS GIDENSS

Entonijs Gidenss (18. 01. 1938.) šobrīd ir viens no pasaules viscītēja-mākajiem sociologiem, viņš ir divdesmit piecu zinātnisku grāmatu, vairāk nekā divsimt rakstu un pasaulē visvairāk pārdotās socioloģijas mācību grāmatas autors. 1997. gadā Kembridžas universitātes profesors E. Gidenss tika ievēlēts par prestižās Londonas Ekonomikas skolas rektoru, bet pirms tam viņš strādāja ne tikai Lielbritānijā, bet arī bija vieslektors ASV, Kanādā, Austrālijas, Somijas, Dānijas, Zviedrijas, Vācijas, Itālijas, Francijas universitātēs. E. Gidenss ir viens no izdevniecības *Polity Press* dibinātājiem un tās priekšsēdētājs, kā arī daudzu zinātnisku organizāciju biedrs.

Plašākas zinātniskās sabiedrības uzmanību E. Gidenss piesaistīja jau ar savu pirmo grāmatu «Kapitālisms un modernā sociālā teorija» (*Capitalism and Modern Social Theory*, 1971). Vēlākos gados sevišķi daudz diskusiju izraisīja viņa darbi «Sabiedrības veidošanās» (*The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*, 1984) un «Modernitātes sekas» (*The Consequences of Modernity*, 1990). Pašlaik E. Gidensa darbi ir iztulkoti divdesmit divās valodās. Viņa uzskatu analīzei ir veltītas daudzu zinātnieku grāmatas, apjomīgākā no tām ir 1997. gadā izdots četrspējumu publikāciju apkopojums «Entonijs Gidenss: Kritisks vērtējums» (*Anthony Giddens: Critical Assessments, edited by Chris Bryant and David Jarry*).

Viss šis garais uzskaitījums liecina, ka izdarīt vispārīgākus par E. Gidensa zinātniskajām idejām nav viegls uzdevums. Vieni viņu raksturo kā liberālo tradīciju un Tomasa Maršala ideju turpinātāju (*Smith D., Anthony Giddens and the Liberal Tradition, British Journal of Sociology, Vol. 49, Issue No. 4, December 1998, pp. 660–669*), citi E. Gidensa uzskatos saredz konfliktu teorijas un marksistu ideju tālāku risinājumu. Pats E. Gidenss visai izvairīgi vērtē citu zinātnieku ietekmi uz viņa uzskatu attīstību, lai gan viņš ir strādājis kopā ar tādiem izciliem sociāliem zinātniekiem kā Deividu Lokvudu (*David Lockwood*) un Norbertu Eliasu

(*Norbert Elias*). E. Gidensa zinātniskā devuma vērtēšanu apgrūtina arī tas, ka savu uzmanību viņš ir pievērsis trīs ļoti plašiem uzdevumiem: analizēt mūsdienīgumu (*modernity*) un ar to saistīto sociālo risku iespējas, reinterpretēt socioloģijas klasiku idejas un izstrādāt jaunu sociālo zinātņu metodoloģiju (*The Transition to Late Modern Society: A Conversation with A. Giddens, International Sociology, Vol. 13, No. 1, March 1999, pp. 117–133*).

Grāmata «Sabiedrības veidošanās» ir veltīta tieši šā pēdējā uzdevuma risināšanai. Lai vieglāk izprastu grāmatas autora loģiku, pirmkārt, ir jāņem vērā tas, kā E. Gidenss interpretē socioloģiju. Viņš kritiski vērtē tos zinātniekus, kuri uzskata, ka socioloģija var aprobežoties tikai ar indivīda uzvedības sociālās nosacītības vai pat determinisma izpēti. Pēc E. Gidensa domām, cilvēku sociālo rīcību nosakošie spēki nedrīkst tikt apskatīti kā tādi, kurus indivīdi nevar ne kontrolēt, ne izprast. Tieši šā iemesla dēļ viņš visai kritiski izturas pret funkcionālisma, strukturālisma un freidisma idejām. Vienlaikus E. Gidensam ir nepieņemams tas, ko viņš sauc par subjekta imperiālismu, kas, pēc viņa domām, ir raksturīgs interpretatīvai socioloģijai.

E. Gidenss uzskata, ka sociālo zinātņu pamatuzdevums ir pētīt telpā un laikā sakārtotās prakses (*social practices*), kuru viena no pamatīpašībām ir to rekursivitāte, t.i., ar šo darbību palīdzību darbības veicēji atražo tos nosacījumus, kuri padara šīs darbības iespējamās (skat. 35. lpp). Gan apziņas, gan sociālo struktūru veidošanā sociālai praksei, pēc E. Gidensa domām, ir noteicoša nozīme. Tieši šī iemesla dēļ viņš tik lielu vērību veltī praktiskai apzīnei, sapratnes spējai, refleksīvai kontrolei, pašregulācijai un racionalizācijai. E. Gidenss ir pārliecināts, ka socioloģijai ir jāpievērš lielāka vērību tam, kā veidojas darbības veicēju sociālās pasaules sapratne un kā realizējas indivīdu brīvā griba, un tieši tāpēc viņš pievērsis tik lielu uzmanību cilvēku rīcības, uzvedības un saskarsmju analīzei. Vienlaikus atšķirībā no daudziem citiem sociologiem viņš lielu uzmanību velta ne tikai darbību veicēju motivācijai un nolūkiem, bet arī rutīnu un darbību neplānoto seku analīzei.

Strukturācijas teorija ir koncepcija par darbības veicēju un sociālo struktūru mijiedarbības raksturu. Pēc E. Gidensa domām, sociālās sistēmas strukturālo īpašību dualitāti raksturo tas, ka šīs īpašības ir gan rekursīvi organizēto praksi līdzeklis, gan to rezultāts. Struktūra E. Gidensam ir ne tikai rīcību ierobežojoša, bet arī iespējas sniedzīga, un, lai izanalizētu šīs parādības, viņš pievērsās varas materiālo un nemateriālo resursu analīzei un sociālo attiecību atražošanas problemātikai.

E. Gidensam socioloģija nav sociālā determinisma teorija, bet gan mācība par cilvēku rīcību un uzvedību, pie tam vienādi lielu uzmanību viņš veltī gan cilvēku rīcības racionālajiem aspektiem, gan uzvedības rutīnām un cilvēku bezapziņai.

Otrkārt, E. Gidensa uzmanības centrā ir sabiedrība un tās institūti. Tā kā E. Gidensam nav pieņemama tāda sabiedrības interpretācija, saskaņā ar kuru tā tiek identificēta ar valsti, viņš lielu vērību veltī gan mazo grupu, gan starpsabiedrību un universālo kultūru problemātikai. E. Gidenss kritizē tās sociālās idejas, kuras pretendē uz vispārēju socioloģisku teoriju statusu, bet patiesībā labākajā gadījumā interpretē tikai Rietumu tipa sabiedrības. Lielā mērā tieši pateicoties E. Gidensam, sociālo procesu un struktūru analizē arvien plašāk tiek izmantotas laika un telpas kategorijas (to socioloģiskā interpretācijā). Līdzīgi I. Vallersteinam E. Gidenss uzskata, ka sabiedrības attīstību nedrīkst apskatīt tikai kā endogēnu procesu. Šīnī kontekstā ir izprotama viņa interese par intersocietālām sistēmām, laiktelpas šķautnēm un pasaules laiku.

E. Gidensam socioloģija nav atsvešināta no citām sociālajām zinātnēm – antropoloģijas, vēstures, ģeogrāfijas vai psiholoģijas. Viņš pastāvīgi tiecas analizēt šo zinātņu jēdzienus, ievērojot pārējo sociālo zinātņu kontekstu. Nav ne mazāko šaubu, ka šāda sociālo zinātņu metodoloģijas reinterpretācija ir saistīta ar risku ieslīgt teorētiskā eklektismā, bet pats E. Gidenss visai kritiski vērtē unificētas sociālās teorijas izveidošanas iespējas. Pēc viņa domām, jauna teorētiskā konsensusa izveidošana sociālajās zinātnēs ir mazvarbūtīga, un tieši šajā kontekstā interesi var izraisīt viņa pārdomas par dubultās hermeneitikas problēmu.

Kopumā nav šaubu, ka latviešu socioloģiskajā literatūrā tik konceptuāli piesātināts darbs tiek publicēts pirmo reizi, un tāpēc sevišķa pateicība pienākas P. Raudsepam, kurš E. Gidensa grāmatas tulkojuma sagatavošanai sniedza nepārvērtējamu palīdzību. Vēl es gribētu izteikt pateicību M. Goldmanim un A. Tabunai par viņu pūlēm latviskot šo daudznozīmīgiem jēdzieniem pārpilno tekstu.

Aivars Tabuns

PRIEKŠVārds

Jau labu laiku esmu mēģinājis izveidot tādu pieeju sociālajām zinātnēm, kas būtiski atšķirtos no esošās sociālās domas tradīcijas. To esmu atspoguļojis jau vairākās publikācijās. Šī grāmata ir šo manu iepriekšējo darbu kopsavilkums, kurā, kā es ceru, man ir izdevies izklāstīt tajos paustās domas loģiski un sakarīgi. Nenoteiktais jēdziens «pieeja» sociālajām zinātnēm faktiski precīzi atklāj to, ko es uzskatu par strukturācijas teorijas metodoloģiskajiem principiem. Sociālajā zinātnē to iemeslu dēļ, kas vispusīgi aplūkoti šajā grāmatā, konceptuālās shēmas, kas nosaka sabiedrības dzīves izpētes procesus, lielā mērā pašas ir «teorija» un tas, kam tā domāta. Ar to es, protams, nedomāju, ka sociālās teorijas mērķis nav izskaidrot, interpretēt un paskaidrot cilvēku rīcības būtiskākās iezīmes. Es uzskatu, ka vispārinājumu – es neteikšu «likumu» – veidošana un validizācija ir tikai viens no daudzajiem sociālās teorijas uzdevumiem un mērķiem. Noturīgu vispārinājumu kompleksu izveide, kas (varbūt) ir dabaszinātņu galvenais un svarīgākais uzdevums, sociālajām zinātnēm nav tik būtiska. Vismaz es tā uzskatu.

Daudzi cilvēki ir bijuši tik laipni un iepazīnušies ar šīs grāmatas agrīnākajiem uzmetumiem, kā arī izteikuši savus komentārus par to vai kā citādi tieši palīdzējuši iegūt šim darbam tā galīgo veidolu. Īpaši vēlētos pateikties: D. M. Berijai, Džonam Foresteram, Djego Gambetai, Helēnai Gibsonai, Derekam Gregorijam, Deividam Heldam, Semam Holikam, Džefrijam Ingemam, Robertam K. Mertonam, Markam Posteram, V. G. Ransimanam, Kventinam Skinneram, Džonam B. Tompsonam un Džonatanam Ceitlinam.

E. G.
1984. gada janvārī

IEVADS

Šis grāmatas rašanās cēlonis meklējams virknē nozīmīgu sociālo zinātņu sasniegumu pēdējos piecpadsmit gados. Šie sasniegumi koncentrējušies galvenokārt būtiskā sociālās teorijas daļā un īpaši attiecas uz visvairāk apmeloto un visprovokatīvāko no visām sabiedriskajām zinātnēm – socioloģiju. Socioloģija jau pati pēc savas dabas ir pretrunīga. Tomēr ilgu laiku pēc otrā pasaules kara, it īpaši anglofonajā pasaules daļā, valdīja pilnīga vienprātība par tās raksturu un uzdevumiem, kā arī par sociālo zinātņu raksturu un uzdevumiem kopumā. Varētu teikt, ka pastāvēja neitrāla zona starp citādā ziņā savstarpēji strīdīgiem viedokļiem – teritorija, kurā varēja izcīnīt intelektuālas kaujas. Šajā laikā socioloģija piedzīvoja akadēmisko izaugsmi, tā bija zinātnes nozare ar plaukstošu reputāciju, lai arī daudzās aprindās tā joprojām bija patiešām nepopulāra. Starptautiskā mērogā tajā dominēja amerikāņu socioloģija, un sociālajā teorijā ievērojama ietekme bija Tolkotam Pārsonsam (*Talcot Parsons*). Retrospektīvi vērtējot, T. Pārsonsa ideju prestižs varbūt ir pārspilēts – daudziem viņa tieksme uz abstrakciju un neskaidrā izteiksmes forma šķita nepievilcīga, un viņam netrūka kritiķu un neslavas cēlāju. Tomēr viņa darbs «Sociālās darbības struktūra», kas pirmo reizi tika publicēts trīsdesmito gadu beigās, bet plaši pazīstams kļuva tikai pēckara periodā, daudzējādā ziņā bija viens no mūsdienu socioloģijas izveides stūrakmeņiem. Tajā T. Pārsonss izstrādāja sistemātisku sociālās teorijas attīstības vēsturi, kas balstījās uz deviņpadsmitā gadsimta un divdesmitā gadsimta sākuma Eiropas domātāju darbu interpretāciju. Nozīmīgākā vieta tajā tika ierādīta E. Dirkeima (*E. Durkheim*), M. Vēbera (*M. Weber*) un V. Pareto (*V. Pareto*) darbiem, turpretī K. Marksam bija atvēlēta pavisam niecīga loma. Deviņpadsmitā gadsimta 90. gadu līdz divdesmitā gadsimta 20. gadu paaudzes darbi, pēc T. Pārsonsa domām, visos nozīmīgākajos aspektos bija pārspējuši Marksa sacerējumus, izsijājot no tiem visu vērtīgāko un atmetot sārņus.

Minētajā grāmatā izvirzīta arī jauna pieceja sociālajai teorijai. Šī pieceja apvieno sarežģītu funkcionālisma variantu un naturalistisko socioloģijas koncepciju. Nākamajos T. Pārsonsa darbos šie uzskati izstrādāti daudz detalizētāk, uzsverot, ka, lai gan cilvēku darbībai piemīt ļoti specifiskas un atšķirīgas īpašības, sociālajām zinātnēm kopumā ir tāda pati loģiskā struktūra kā dabaszinātnēm. Tā kā T. Pārsonss pats rakstīja un strādāja Amerikas apstākļos, viņa mēģinājumi savas teorijas saknes meklēt Eiropas sociālajās teorijās patiešībā nostiprināja amerikāņu socioloģijas dominējošo pozīciju, jo E. Dirkems, M. Vēbers un V. Pareto tika uzskatīti tikai par priekštečiem darbības teorijas (*action frame of reference*) izveidei, kas pilnībā izstrādāta T. Pārsonsa un viņa kolēģu darbos. Socioloģijas teorētiskos pirmsākumus var meklēt arī Eiropā, taču tās turpmākā attīstība bija uzdevums, kas lielā mērā tika atrisināts viņpus Atlantijas okeānam. Dīvainā kārtā šis rezultāts tika sasniegts, vienlaikus nepietiekami novērtējot pašu amerikāņu ieguldījumu sociālo teoriju attīstībā. Kā vēlāk atzina T. Pārsonss, ar Dž. H. Mīdu viņš savā darbā «Sociālās darbības struktūra» ticis galā ātri. Tomēr līdz pat šai dienai ASV tiek izdotas sociālās teorijas jeb «socioloģijas» teorijas mācību grāmatas, kuru sākumā gan minēti klasiskie Eiropas domātāji, bet tālāk rodas iespaids, ka pēc tam sociālo teoriju attīstība Eiropā ir apstājusies, un visa tālākā izaugsme notikusi tikai Amerikā.

Tomēr pat tajās diskusijās, ko izraisīja tieši T. Pārsonsa sacerējumi, ievērojamu devumu sniedza arī daži Eiropas domātāji. Marksismam ilgu laiku ir bijusi daudz lielāka ietekme uz Eiropas nekā uz Amerikas intelektuālo kultūru, un daži no T. Pārsonsa vērtīgākajiem kritiķiem smēlušies iedvesmu no K. Marksa darbiem, kā arī M. Vēbera šo darbu interpretācijām, kas bija gluži citādas nekā T. Pārsonsam. R. Dārendorfa (*R. Dahrendorf*), D. Lokvuda (*D. Lockwood*), Džona Reksa (*J. Rex*) un citu līdzīgu uzskatu pārstāvju attieksme pret T. Pārsonsa darbu teorētisko saturu bija daudz nopietnāka nekā viņa radikālajiem amerikāņu kritiķiem (Č. Raits Mills [*C. Wright Mills*] un vēlāk A. V. Gouldners [*A. W. Gouldner*]). Pirmie gan atzina, ka T. Pārsonsa ieguldījumam ir būtiska nozīme, tomēr uzskatīja, ka viņa teorija ir vienpusīga, jo neņem vērā parādības, ko, pēc viņu domām, K. Markss uzskatīja par būtiskām: šķiru pretrunas, konfliktu un varu. Viņi paši nebija marksisti, tomēr paredzēja pārsonsisu un marksistu uzskatu sava veida saplūšanas iespējamību. Lai gan tajā laikā marksismā bija vērojami daudzi svarīgi jauninājumi, piemēram, atdzīvojas interese par «jauno Marksu», tomēr mēģinājumi saplūdināt marksismu ar fenomenoloģiju un vēlāk – marksismu ar strukturālismu, nebija plaši pazīstami

Eiropā pat tiem, kas sevi sauca par «sociologiem». Tie, kuri sevi uzskatīja gan par marksistiem, gan par sociologiem, sliecās piekrist funkcionālisma un naturālisma pamatpieņēmumiem, un tas ir viens no iemesliem, kāpēc tika atrasts kopīgs pamats diskusijām.

Šī vienotā platforma 60. gadu beigās un 70. gadu sākumā pārsteidzoši strauji sāka plaisāt, un šīs plaisas bija ļoti dziļas. Nav šaubu, ka to rašanās cēlonis bija tiklab politisks, kā intelektuāls. Tomēr, lai kāda būtu to izcelsme, tās sagrāva jebkuru vienprātību, kas pirms tam pastāvēja uzskatos par pieeju sociālajai teorijai. Tās vietā parādījās visdažādāko savstarpēji konkurēju teorētisku nostādņu mudžeklis, no kurām neviena nebija spējīga pilnībā iegūt tādu pārsvaru, kāds iepriekš bija ortodoksālajam konsensu-sam. Tiem, kuri nodarbojās ar socioloģiju, kļuva skaidrs, ka patiesībā uzskatos par sociālās teorijas būtību visu laiku ir bijis daudz mazāk vienprātības, nekā daudzi bija iedomājušies. Dažām domāšanas tradīcijām, piemēram, simboliskajam interakcionismam, visu laiku tika sniegts ievērojams atbalsts, neuzbrūkot ortodoksālā konsensusa cietoksnim. Pirmo reizi nopietna uzmanība tika pievērsta arī tām skolām, kas bija attīstījušas savrup no sociālo zinātņu pamatvirziena, to skaitā fenomenoloģijai un Frankfurtes filozofu kritiskajai teorijai. Dažas tradīcijas, kas šķita jau iznīkstam, it kā atguva otro elpu. Lai gan M. Vēberu bija ietekmējusi hermeneitiskā tradīcija un savos darbos viņš bija izmantojis hermeneitikas pamatjēdzienu *verstehen*, vairākums ar socioloģiju saistīto cilvēku nekādā gadījumā neuzskatītu jēdzienu 'hermeneitika' par savas leksikas daļu. Taču sociālās domas interpretatīvās tradīcijas – daļēji kopā ar fenomenoloģiju – atkal nonāca uzmanības centrā. Visbeidzot, sociālā teorija dažādos veidos pārņēma arī citus domāšanas virzienus, piemēram, ikdienas valodas filozofiju, un tie tika piemēroti sociālajai teorijai.¹

¹ Būtu kļūdaini uzskatīt, ka T. Pārsonsa ietekme saistīta tikai ar pagātni, un iedomāties, ka T. Pārsonss ir aizmirsts tāpat, kā viņš reiz bija domājies par Herbertu Spenseru (*H. Spencer*), kurš esot aizmirsts gandrīz tūlīt pēc viņa nāves. Gluži pretēji, viens no redzamākajiem sociālās teorijas virzieniem šodien lielā mērā savas idejas aizguvis no T. Pārsonsa. Kā piemēru varētu minēt Tomasa Lūmana (*Thomas Luhmann*) un J. Hābermāsa (*J. Habermas*) darbus Vācijā, F. Buriko (*F. Bourricault*) – Francijā, Džefriju Aleksandru (*Geoffrey Alexander*) un citus – ASV. Negribu sīki iztīrīt šos sacerējumus, taču varbūt ir vērts nedaudz paskaidrot, kāpēc man šķiet nepieņemami tie šo autoru darbos paustie viedokļi, kas tieši balstās uz T. Pārsonsa idejām. Minētie autori ir ļoti kritiski noskaņoti pret T. Pārsonsa saistību ar funkcionālismu, kuru Lūmans, iespējams, atbalsta vairāk nekā pārējie. Šajā ziņā es viņiem pilnīgi piekritu, un to skaidri parāda arī šī grāmata. Taču, manuprāt, to iemeslu dēļ, kurus es esmu aplūkojis savā darbā, arī citos jautājumos T. Pārsonsa idejas jāvērtē

Tādējādi šie notikumi sociālās teorijas jauninājumu smaguma centru pārvietoja atpakaļ uz Eiropu. Kļuva pilnīgi skaidrs, ka tur norisinās lielākā daļa interesantākā teorētiskā darba – un galvenokārt nevis angļu, bet gan citās valodās. Eiropas sociālā teorija bija un ir ne tikai dzīva, tā aizstāv savas tiesības visai sparīgi. Taču kāds ir šīs kustības rezultāts? Jo neitrālās

kritiski. Šajā ziņā vēra ņemama ir Maksa Vēbera ietekmes izpausme T. Pārsonsa darbos. Mani bieži ir saukuši par «vēberistu» tie kritiķi, kuri uzskata to par sava veida nelabojamu kļūmi. Es šajā apzīmējumā, pretēji viņiem, nesaskatu nekā apkaunojoša, taču es nedomāju arī, ka tas precīzi atbilstu maniem uzskatiem. Ja es atsaucos uz M. Vēberu, tad, protams, citā sakārā nekā minētie autori. Tā, piemēram, Hābermāsa Vēbers (lai cik tas būtu pārsteidzoši) vairāk līdzinās pārsoniskam Vēberam, kuru vairāk par visu interesē vērtību racionalizēšana un «sociālā diferenciacija», kas attēlota kā vispārējs attīstības process. Šajās interpretācijās sociālā dzīve netiek attēlota tādā skatījumā, kuru es pats labprāt pārņemtu no M. Vēbera, kas pēta pirmkārt noteiktā vietā esošu darbības veicēju daudzveidīgās darbības un cīņības, lokālo interešu konfliktus un sadursmes un politisko informāciju jeb valstu teritorialitāti un vardarbību.

T. Pārsonss pats sevi uzskatīja par «darbības teorētiķi» un savu sociālās teorijas versiju – par *action frame of reference*. Taču, kā jau es esmu mēģinājis to parādīt citur (sk. NRSM, 3. nod.), T. Pārsonsa darbos nav atrodams tas, ko es uzskatītu par apmierinošu darbības (un citu ar to saistītu jēdzienu, sevišķi «nolūku» un «iemeslu») koncepciju. Tas nav vis tāpēc, kā to iedomājušies daži komentētāji, ka T. Pārsonsa vēlākā pievēršanās funkcionālismam un sistēmu teorijai nomāca viņa agrāko interesi par «voluntārismu», bet gan tāpēc, ka voluntārisma ideja bija samaitāta jau pašā sākumā. Pēc T. Pārsonsa domām, voluntārisms vienmēr bijis saistīts ar «kārtības problēmas» risināšanu, ko viņš iedomājās kā potenciāli ārdošu indivīdu gribu koordināciju. Šo problēmu viņš atrisina, parādot, kā darbības veicēji kā motīvus apgūst kopējās vērtības, uz kurām balstās sabiedrības vienotība. Aicinājums pēc darbības novērtējuma apvienojas ar prasību savienot motivācijas «psiholoģisko» teoriju ar sociālo sistēmu strukturālo īpašību «socioloģisko» interpretāciju. Tam, ko es uzsvēru kā sociālās darbības subjektu sapratnes spēju, kas ir būtiska sociālās prakses sastāvdaļa, šajā konceptuālajā sistēmā paliek ļoti maz vietas – ja vispār tāda atrodas. Es nedomāju, ka balstoties uz viedokli, kas lielā mērā būtu aizgūts no T. Pārsonsa, varētu atrisināt šo jautājumu, kas patiesībā ir sociālās teorijas pamatā, kā es to atklāju šajā grāmatā.

Lai gan tie, kas mūsdienās joprojām atrodas T. Pārsonsa ietekmē, neuzskata sevi par funkcionālistiem un lielākā vai mazākā mērā ir atteikušies no funkcionālisma nokrāsas, kas sastopama T. Pārsonsa mācībā, viņi tomēr pārņem citas idejas, kas ir saistītas ar lielāko daļu funkcionālisma paveidu. Tās ir: tīksma rotaļšanās ar «vērtību – saskaņu» jeb simbolisko kārtību tā vietā, lai pētītu sociālās darbības ikdieniskākos un praktiskākos aspektus; tieksme uzskatīt, ka sabiedrības, tāpat kā bioloģiski organismi, ir viegli atšķiramas vienības; simpātijas pret evolucionāra tipa teorijām. Es uzskatu, ka visi šie akcenti rada nopietnus maldus, un man pret tiem ir būtiski iebildumi. Nav apšaubāma to autoru – īpaši T. Lūmana un J. Hābermāsa – darbu sarežģītība un nozīmīgums, kuri cenšas ievirzīt T. Pārsonsa idejas jaunā gultnē. Taču es domāju, ka no šīs jaunākās pārsonsisma versijas jāatsakās tāpat kā no jau senāk izveidotajiem nepārsonsiskskās strukturālās socioloģijas variantiem.

zonas zaudēšana, ko iepriekš aizņēma ortodoksālais konsensuss, šķietami ir atstājusi sociālo teoriju bezcerīgā jūklī. Tomēr, neskatoties uz konkurējošo teoriju balsu kņadu, šajā šķietamajā juceklī ir iespējams atšķirt noteiktas kopīgas tēmas. Vairākums minēto skolu – ar tādiem vērā ņemamiem izņēmumiem kā strukturālisms un «poststrukturālisms» – uzsver vienu no tām – cilvēku uzvedības aktīvo, refleksiīvo dabu. Tas ir, tās vieno atteikšanās atzīt ortodoksālā konsensusa tieksmi uzskatīt cilvēku izturēšanos par tādu spēku izraisītu darbību, kurus tās veicēji ne kontrolē, ne saprot. Turklāt (un tas attiecas arī uz strukturālismu un «poststrukturālismu») sabiedriskās dzīves skaidrojumā šīs skolas piešķir būtisku lomu valodai, kā arī izziņas spējām. Valodas lietošana caurauž visas ikdienas dzīves darbības un savā ziņā ir to sastāvdaļa. Visbeidzot, ir atzīts, ka dabaszinātņu empīriskās filozofijas nozīmes samazināšanās būtiski ietekmē arī sociālās zinātnes. Tas nenozīmē tikai to, ka sociālās zinātnes atšķiras no dabaszinātnēm vairāk, nekā uzskatīja ortodoksālā konsensusa piekritēji. Tagad mēs redzam, ka dabaszinātņu filozofijai jāņem vērā tieši tās parādības, par kurām interesējas sociālās teorijas jaunie virzieni, – īpaši valoda un jēgas interpretācija.

Tieši šīs trīs būtiskās jautājumu kopas un to savstarpējo saistību pēta strukturācijas teorija, kā es to esmu izklāstījis šajā grāmatā. «Strukturācija» labākajā gadījumā ir nepievilcīgs termins, lai gan franču valodā, no kuras tas cēlies, tas skan elegantāk. Neesmu varējis izdomāt pievilcīgāku vārdu, kādā nosaukt uzskatus, ko gribu šeit izklāstīt. Izstrādājot strukturācijas teorijas jēdzienus, es negrāso radīt jaunu potenciālu ortodoksiju, lai aizstātu iepriekšējo. Tomēr strukturācijas teorija labi parāda ortodoksālā konsensusa trūkumus un iepriekš minēto konverģento sasniegumu nozīmīgumu.

Ja rodas šaubas par šeit lietoto terminoloģiju, gribu uzsvērt, ka es lietoju terminu «sociālā teorija», lai aptvertu jautājumus, kuri, manuprāt, būtu jāpēta visām sociālajām zinātnēm. Šie jautājumi ir saistīti ar cilvēku darbības un pašu darbojošos individu dabu; ar to, kā jēdzienos izteikt mijiedarbību un tās attiecības ar institūcijām; ar sociālās analīzes praktiskās nozīmes apjēgšanu. Turpretī «socioloģiju» es saprotu nevis kā vispārēju disciplīnu, kas pēta cilvēku sabiedrības kopumā, bet gan kā sociālo zinātņu nozari, kas koncentrē uzmanību tieši uz «attīstītajām» jeb modernajām sabiedrībām. Šāds disciplīnu raksturojums nozīmē intelektuālu darba dalīšanu, neko vairāk. Lai gan ir teorijas un jēdzieni, kas attiecas tikai uz industriālo pasauli, no sociālās teorijas vispārīgākiem jēdzieniem un interesēm nekādi nav iespējams skaidri izdalīt kaut ko tādu, kas sauktos

«socioloģiskā teorija». Citiem vārdiem sakot, «socioloģisko teoriju», ja vēlas, var uzskatīt par sociālās teorijas nozari, tomēr tā nevar pastāvēt pilnīgi nošķirti. Šī grāmata ir sarakstīta ar zināmiem socioloģiskiem aizspriedumiem tajā nozīmē, ka es cenšos koncentrēt uzmanību uz materiālu, kas īpaši attiecas uz modernajām sabiedrībām. Tomēr, būdama ievads strukturācijas teorijā, grāmata lielā mērā ir iecerēta kā sociālās teorijas vispārīgo uzdevumu formulējums un šajā nozīmē arī pati ir 'teorija'. Tas nozīmē, ka uzmanības centrā ir cilvēku darbības un sociālo institūciju izpratne.

Termins «sociālā teorija» nav visai precīzs, tomēr tas ir ļoti noderīgs. Manā interpretācijā «sociālajā teorijā» ietilpst tādu jautājumu izpēte, kuri jau ietiecas filozofijā, bet nav tieši filozofijas problēma. Sociālās zinātnes beigtu pastāvēt, ja pētnieki, kas ar tām nodarbojas, tās tieši nesaistītu ar filozofijas problēmām. Prasīt, lai sociālo zinātņu pārstāvji saprastu filozofijas jautājumus, nav tas pats, kas atdot sociālās zinātnes tiem, kuri varētu paziņot, ka pēc savas dabas tās drīzāk ir spekulatīvas, nevis empīriskas. Sociālās teorijas uzdevums ir sniegt jēdzienus, kas aprakstītu cilvēku sociālās darbības un pašu darbības veicēju koncepcijas, kuras var tikt izmantotas pētījumos. Sociālās teorijas mērķis ir tāds pats kā sociālajām zinātnēm vispār: konkrētu sociālās dzīves procesu izgaismošana. Uzskatīt, ka filozofiskas diskusijas var palīdzēt to sasniegt, nenozīmē, ka šīm diskusijām galu galā jāvainagojas ar pareizo risinājumu, pirms vēl tiek uzsākti nozīmīgi sociālie pētījumi. Gluži pretēji, sociālie pētījumi principā var tikpat lielā mērā ienest skaidrību filozofiskos strīdos, kā kavēt tās rašanos. Sevišķi aplama, manuprāt, ir pārāk tieša sociālās teorijas pievēršanās abstraktiem un ļoti vispārinātiem epistemoloģijas jautājumiem, it kā jebkuram nozīmīgam sociālo zinātņu atklājumam vajadzētu būt atkarīgam no šo jautājumu noteikta risinājuma.

Ir nepieciešamas dažas piezīmes par 'teoriju' sociālajā teorijā. Sociālajā zinātnēs jēdzienam 'teorija' bieži piedēvē tādas nozīmes, no kurām es vēlētos turēties pa lielu gabalu. Viena koncepcija bija ļoti populāra ortodoksālā konsensusa pārstāvju vidū, lai gan mūsdienās to sevišķi plaši vairs nelieto. Tas ir uzskats, ko lielā mērā ietekmējuši atsevišķi dabaszinātņu loģiskās empīriskās filozofijas virzieni, – ka vienīgais 'teorijas' veids, kas ir šī vārda cienīgs, ir tas, ko var izteikt kā deduktīvi saistītu likumu vai vispārinājumu kopumu. Taču šādam jēdzienam pat dabaszinātnēs izrādījās ļoti ierobežots lietojums. Ja tas vispār būtu pieļaujams, tad tikai attiecībā uz atsevišķām dabaszinātņu jomām. Ikvienam, kurš mēģinātu to lietot sociālajā zinātnēs, būtu jāatzīst, ka tajās pagaidām vispār nav nekādas teorijas.